

„CEEĂ CE AM DAT – ÎMI APARTINE”. DIN AMINTIRILE DESPRE TATA

(120 DE ANI DE LA NAȘTEREA ACAD. ION G. DICUSAR (1897–1973))

Membbru corespondent al AȘM **Alexandr DICUSAR**
Institutul de Fizică Aplicată al AȘM

Fiind ultimul fiu în familie, mi-l amintesc pe tata când acesta avea vreo 50 de ani. Îmi stăruie în memorie mirosul eterului de petrol din laborator, căsuțele vegetaționale cu plante în vase mari albe. Îl țin minte mereu scriind ceva la birou. Odată, sora mea mai mare l-a întrebat: „Tată, Dumneata copiezi sau inventezi?” „Copiez, desigur, dar câte ceva inventez de sine stătător”, a răspuns el cam tăios.

Acest episod, care a avut loc circa 70 de ani în urmă, mi s-a întipărit în memorie pentru întreaga viață. Acum, din postura de cercetător și de lector, îl reproduc adesea studenților mei. Căci el reflectă cât se poate de elocvent esența cercetării științifice: mai întâi noi „copiem” câte ceva de la predecesori sau colegii de breaslă, iar ulterior noi înșine introducem ceva nou.

Totuși în copilărie ocupațiile științifice ale tatălui din acea perioadă mă interesau puțin. Viața mi s-a schimbat însă brusc în decembrie 1949, când eram în clasa I. M-a trezit noaptea zgomotul din apartamentul nostru din Moscova și l-am văzut pe tata palid la față, în îmbrăcăminte de noapte, mulți militari și pe portăreasa casei. Cărțile erau împrăștiate pe podea, canapelele desfăcute, iar ușile de la mobilier deschise. Că aceasta se numea percheziție, nu știam. Mătușa Xenia, servitoarea, m-a luat în sufragerie. A doua zi nu am mers la școală. Nu pot uita șoaptele băbuțelor din cur-

te: „Era om mare, primea bani buni. Ce nu-i ajungea oare?”

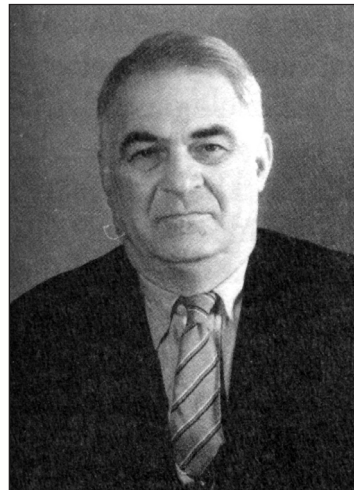
După acea noapte din decembrie tatăl a dispărut pentru șapte ani. În 1956, îl întâlneam împreună cu mama la una dintre gările moscovite. Nu l-am recunoscut. Din tren coborâse un bărbat îmbătrânit, într-un tren uzat.

La revenirea sa din locurile „nu prea îndepărtate”, tatăl evita să povestească despre cei șapte ani care i-au marcat profund viața și activitatea. De fapt, nici despre realizările sale științifice nu obișnuia să vorbească. Fiind un om modest, dar totuși om de știință, și, cum înțeleg astăzi, un savant în sensul adevărat al cuvântului, își aprecia aportul său în cercetare destul de rezervat.

Deja după dispariția lui, în epoca „internet”-ului, aveam să descopăr pe site-ul rustrana.ru (рустрана.рф.) un articol consacrat contribuției rușilor la civilizația mondială, și anume un articol despre „alimentarea plantelor cu azot” în care sunt amintite doar trei nume: Lavoisier (care a descoperit azotul), D. N. Priaișnikov și I. G. Dicusar. Autorul menționa că, deși în greacă azot (ἄζωτος) înseamnă „lipsit de viață”, în realitate azotul joacă un rol colosal în viața plantelor. Contează doar care anume formă a azotului – cea amoniacală sau cea nitrită, adică cea oxidată sau cea restabilă?

I. G. Dicusar, anii 1930, Moscova

Acad. I. G. Dicusar, anii 1960, Chișinău

Pentru prima dată răspunsul la această întrebare l-au găsit academicianul D.N. Prianișnikov și I.G. Dicusar – învățătorul și discipolul său. Ei au conchis că totul depinde de pH-ul solului. Dar în procesul de transformare: formă oxidată (nitrat) – formă restabilă (amoniac), azotul trece printr-o fază de formare a nitriților. Care este rolul nitriților în alimentația plantelor cu azot? Și, în sfârșit, etapa următoare: trecerea azotului în albumină. În articol se vorbește despre reacția de transaminare, dar nu sunt amintiți autorii acesteia: A. E. Braunștein și M. G. Crișman (lucrarea a fost publicată în anul 1937).

Cu mulți ani mai târziu, la o zi de naștere, poate a mea, sau poate a soției mele, tatăl ne invitase în cabinetul său pe mine și pe prietenul meu Andrei Șutov (actualmente profesor, șef al Laboratorului de chimie a albuminelor de la Universitatea de Stat din Moldova) și l-a întrebat pe Andrei: „Știți despre reacția de transaminare”? Întrucât problema dată nu era direct legată de preocupările științifice ale lui Andrei, el a răspuns confuz. Iar tatăl a continuat: „Când apăruse acest articol, Dmitrie Nicolaevici (Prianișnikov) m-a chemat și mi-a spus: „Ei ce, ați ratat? Dumneavoastră trebuia să faceți acest lucru, dar au făcut-o alții”. Întrucât reacția respectivă este foarte importantă pentru biochimie, academicianul A. E. Braunștein fusese înaintat la Premiul Nobel (din nefericire, fără succes).

...Dar mie mi se pare că valoarea unui om de știință se măsoară nu numai cu ce a realizat, dar și cu ce nu a realizat, adică, unde s-a oprit...

Perioada moscovită a vieții și a activității științifice

intense a tatălui a început în anul 1917, după absolvirea Școlii de viticultură și vinificație de la Chișinău și admiterea la Academia Agricolă „K. A. Timireazev” (pe atunci instituția purta numele țarului Petru I). El devine discipol și colaborator apropiat al fondatorului agrochimiei sovietice, D. N. Prianișnikov. După o deplasare științifică în Germania, în scopul pregătirii pentru profesorat, la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30, devine profesor în anul 1933. Această etapă a fost cât se poate de fructuoasă în activitatea sa. În afară de cercetare, în acești ani a desfășurat o activitate organizatorică la fel de intensă, ca director adjunct al Institutului unional de îngreșăminte, agrochimie și științe ale solului, precum și o valoroasă activitate pedagogică. Manualul de agrochimie din acele timpuri, scris în coautorat de I. G. Dicusar, A. G. Șestakov, V. M. Clecicovschii, Y.Y. Mireasov, editat la Moscova, la Editura Selhozghiz, în 1940, s-a bucurat de o largă popularitate. Din anul 1946 și până la arestul său în 1949, tatăl a fost șeful Catedrei de agrochimie la Facultatea de geologie și soluri a Universității de Stat din Moscova.

În anul 1946, tata și-a susținut disertația cu tema „Alimentarea cu azot a plantelor și recolta”. Această susținere s-a constituit într-un eveniment științific remarcabil al timpului. Oponenți erau savantul cu renume mondial, academicianul A.I. Oparin, profesorul D.A. Sabinin, specialist în domeniul fiziologiei plantelor, un luptător activ împotriva teoriilor lisenkoviste, precum și cunoscutul agrochimist, profesorul B. A. Golubev. Iată ce scria despre disertația lui tata profe-

Acad. D. N. Prianișnikov și I. G. Dicusar în Laboratorul de nutriție anorganică, Academia Agricolă „K. A. Timireazev” din Moscova, anii 1930

sorul D.A. Sabinin: „Lucrarea lui Ivan Gheorghievici Dicusar reprezintă un eveniment ieșit din comun în literatura noastră științifică și se deosebește avantajos de majoritatea disertațiilor prezentate spre susținere în ultimii ani... Numele lui Ivan Gheorghievici, ca cercetător, este deja de mulți ani cunoscut și unul de reputație impecabilă atât în presa științifică sovietică, cât și în cea de peste hotare. Multe dintre afirmațiile sale expuse în cercetările publicate în decursul ultimilor 10-15 ani, au fost supuse verificărilor de către alți cercetători și au fost confirmate pe deplin... Astfel, lucrarea de disertație a lui I. G. Dicusar a trecut deja încă până la susținere încercările timpului și a rezistat. Nu se întâmplă prea des să raportezi lucrări de disertație cu o valoare atât de mare științifică, importanța căreia este larg și bine cunoscută”. Această apreciere a profesorului D.A. Sabinin este deosebit de prețioasă, dacă e să luăm în calcul imaginea sa de persoană incoruptibilă. El a fost un luptător neînfricat pentru adevăr, a criticat vehement și argumentat teoriile „savantului-miciurist T. D. Lisenko”. După cunoscuta sesiune din anul 1948 a Academiei VASHNIL (Academia unională a științelor agricole în numele lui Lenin), a fost concediat și, întrucât nu a fost în stare să se împace cu imposibilitatea de a se ocupa de munca științifică, în 1951 s-a sinucis.

Calitatea omului de știință se manifestă inclusiv în condiții extreme. Aflat în lagăr (c.p. Dolinka, reg. Karaganda, Kazahstan, „Karlak”, marele GULAG, articolul 58: propagandă antisovietică), tata nu încetează să se ocupe de știință. În arhiva familiei se mai păstrează fascicule de articole cu sigiliul GULAG, pe care i le trimitea mama. De exemplu, mama i-a trimis schema instalației pentru analiza azotului după metoda Kjeldahl.

Nu demult, și de această dată în Internet, am dat peste amintirile unuia dintre urmașii cneazului Tru-

O clipă de reculegere la mormântul acad. I.G. Dicusar: feciorul, m. cor. A. Dicusar, și discipolii – acad. S. Andrieș și regretatul prof. univ. G. Stasiev.

bețkoi, care s-a aflat în acei ani în același lagăr cu tata (A. V. Trubețkoi. *Căile sunt nemărturisite. Amintiri, 1939–1955*, M., Ed. Contur, 1977). Iată ce se desprinde din aceste amintiri despre tata: „...În sere lucra Ivan Gheorghievici Dicusar, profesor la Facultatea de geologie și științe ale solurilor a Universității din Moscova, arestat pe un termen scurt, doar pentru faptul că în anii '20 a făcut parte dintr-un grup de comsomoliști care susțineau opoziția din partid. Până la arest era membru de partid și spiritual făcea parte din acesta: judecățile sale erau întotdeauna în spiritul articolelor de fond ale gazetei „Pravda”. Dar, în esență, el nu era un om rău, dacă facem excepție de „credulitatea” sa. Ivan Gheorghievici venea des în laborator (autorul *Amintirilor* lucra în laboratorul din cadrul spitalului) ca să măsoare, pe furiș de șeful său Magnițkii – un om neplăcut, cu care era în relații dificile, – acidul ascorbic în roșiile ce le cultiva. Totodată îi mai pica câte ceva și în gură. În spital se afla un deținut de drept comun – Ivan Laputin, căruia i se introduceau sub pielea de la picior așa-zisa „mastărcă” – smalțul alb de pe dinți care producea inflamații foarte dureroase. Ivan umbla prin lazaret cu un bastonaș, iar pe genunchi își făcea vânătași cu o cană. Odată Ivan cu un amic de al său au venit pe la mine ca să ceară o strachină, iar mai apoi m-au chemat să gust din roșii proaspete. „–De unde, am întrebat?” „–Din sere. Am speriat un bătrânel acolo și le-am cules”. Pe urmă a venit și Dicusar indispus, căci tocmai roșiile lui experimentale fusese ră luate”.

Am vrut să atenționez cititorul asupra a două nuanțe ale acestei citări despre tata. Prima ține de „credulitatea” sa. Da, într-adevăr, așa era. Chiar trecând prin lagăre, el, dar și mama mea, nu au urât puterea sovietică. Părinții spuneau: „Noi construim o societate nouă. Când se taie pădurea, surcelele zboară în toate părțile”. Adică ei credeau cu adevărat că servesc unui deziderat suprem. În legătură cu aceasta aș face o trimitere la președintele Kennedy care, venind la Centrul spațial NASA și văzând un măturător cu spălător, l-a întrebat ce face acolo, la care acela i-ar fi răspuns: „Dle Președinte, contribuim la cauza transportării omului pe Lună!”. Exact așa își percepea misiunea tata – de a servi știința. Cel de-al doilea moment de menționat este că tata în condiții de arest nu doar se ocupa de cercetări științifice, ci le făcea pe furiș de ochii supraveghetorilor (Magnițkii – „un om neplăcut”).

Este relevant și un alt episod din viața în detenție a tatălui. Pentru a lucra în sere, el avea nevoie de îngășăminte, care lipseau în lagăr. Tata scrie un raport, în baza căruia să fie „deplasat” spre cea mai apropiată stație experimentală. Dar fiind în arest, superiorii îl trimit la destinație însoțit de un soldat înarmat.

Iar distanța nu era deloc mică – 7 kilometri doar spre un capăt. În drum soldatul îl întrebă pe tata: „La ce-ți trebuie D-tale, unui arestat, să te deplasezi tocmai la 7 km distanță, iar mai apoi să mai și iei în spate un sac cu superfosfat?” Nu știu, cum i-a explicat tatăl soldatului, dar la întoarcere acesta i-a dat lui tata arma, iar el însuși și-a aruncat sacul cu îngrășămintă în spate. Se vede că acest soldățel a înțeles că „arestatul” are un scop nobil, căruia lui, dar și multor altora, nu îi este dat să-l înțeleagă.

După reabilitare, tatăl se întoarce la baștină (dosarul său este închis în legătură cu lipsa de antecedente penale), în Patrie, în Moldova. De menționat că el putea să revină acasă mult mai devreme. În anul 1947, președintele filialei din Moldova a Academiei de Științe din URSS, Iachim Grosul, plecase la Moscova și discutase cu tatăl perspectivele revenirii sale în Moldova. Răspunsul tatălui a fost următorul: „Eu am un șef, academicianul Prianișnikov. Cum va spune el, așa voi proceda”. Fondatorul agrochimiei sovietice a reacționat prompt la întrebarea viitorului președinte al Academiei de Științe a Moldovei: „Se poate oare opri o fabrică, în plină funcțiune? Nu, avem nevoie de Dicusar aici.” Astfel nu s-a produs revenirea tatălui în Patrie în anul 1947. Ea s-a întâmplat doar după închisoare și lagăre.

După repatriere, tatăl este numit director adjunct al Institutului de Științe a Solurilor și Agrochimie a filialei din Moldova a Academiei de Științe din URSS. Preia conducerea acestei instituții după decesul direc-

torului, academicianului N. A. Dimo. Concomitent, tatăl este profesor la Catedra de agrochimie și științe a solurilor a Universității de Stat din Chișinău. A condus organizarea unei rețele de laboratoare agrochimice în republică. A consacrat mai mult de 17 ani creării școlii agrochimice în Moldova. Din această școală fac parte acad. S. Andrieș, profesorii P. V. Corduneanu, M. A. Țurcan, G. Stasiev (pedolog, care se consideră discipol al tatălui) și mulți, mulți alții.

Sigur că tatăl nu a fost capabil să revină la nivelul lucrărilor de înainte de arestat, din cauza întreruperii forțate. Dintre discipolii lui 16 persoane au susținut teze de doctor. Un timp a fost vicepreședinte al Filialei din Moldova a Academiei de Științe din URSS, s-a aflat la începuturile Academiei de Științe din Moldova (1961). Tot în 1961 a devenit unul dintre primii săi membri titulari. Dar în tot acest răstimp nu a primit nicio decorație. Decorații îi serveau succesele elevilor săi. Și o decorație în plus ar fi organizarea din inițiativa discipolilor săi a Conferinței „Solul și îngrășămintele în gospodăria agricolă”, care va avea loc pe data de 6-7 septembrie 2017 și va fi consacrată aniversării a 120-a de la nașterea sa. Organizarea acestei conferințe este cea mai bună recompensă peste 40 de ani de la dispariția lui.

În timpul vieții tata repeta „Ceea ce am dat – îmi aparține”. Astfel, el parafraza spusele marelui poet georgian Șota Rustaveli: „Ceea ce ai dat – îți aparține, ceea ce nu ai dat – e ca și pierdut”. Aceasta este înțelegerea esențială a vieții sale pe care, din nefericire, nu toți o înțeleg și împărtășesc.

Vladimir Palamarciuc. *Vreme trecătoare*, 2004, hârtie, acuarelă, 70 × 80 cm